

VEČESLAV HENEBERG: RUŠEVINE SUSEDGRADA

I

Historija susedgradskih gospodara dobro je poznata, jer se u izvorima često spominju članovi razliĉnih porodica s predikatom de Szomszéd ili de Szomszédvár, sve vlasnici grada i ogromnog susedgradskog imanja. Osim toga Susedgrad je nedaleko Zagreba, a njegova prošlost je povezana i s jednim krupnim događajem hrvatske historije, s poznatom seljaĉkom bunom od 1573. godine. Stoga su naši nauĉni radnici češće prikazivali susedgradske gospodare. Prvi je to učinio Kukuljević u svom djelu: Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj. Svezak I. (Zagreb, 1869.) Iza toga je Ljudevit Ivanĉan napisao genealogijske studije: Vratislav i pleme Aka i Potomci plemena Ake (u Vjestniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva. Godina VI. i godina VII. u Zagrebu 1904. i 1905.). I dr. Josip Hartinger prikazao je historiju Suseda u svojoj dizertaciji: Hrvatsko-slovenska seljaĉka buna godine 1573. (U Osijeku 1911.) Napokon je Šišić prigodom 350. godišnjice seljaĉke bune u »Jugoslavenskoj Njivi«, (G. VII. knjiga I. u Zagrebu 1923.) priopćio odličnu raspravu: Seljaĉka buna godine 1573. — To su sve nauĉne historijske rasprave o susedgradskim gospodarima, no nesmijemo zaboraviti ni Šenoin pjesniĉki prikaz Susedgrada u romanu Seljaĉka buna, jer je tek tim opisom oživjela prošlost Suseda.

I ako je poznata historija susedgradskih gospodara, o historiji susedskih zidina znamo vrlo malo. Zna se, da je Susedgrad stajao već 1287. godine pa sve do u XVII. stoljeće. Tada za vlastelina baruna Nikole Malakocija udariše na Sused pobunjeni seljaci, osvojiše ga, razbiše prozore i vrata i upališe grad. Ma da se docnije povela parnica, da se pronađu krivci i naknadi šteta, ostade grad pust, a potomci Malakocijevi podijeliše vlastelinstvo te posagrađiše dvorove Lužnicu, Nove dvore, Januševec, Stenjevec i Jankomir.¹

¹ Sabljarove rukopisne bilješke.

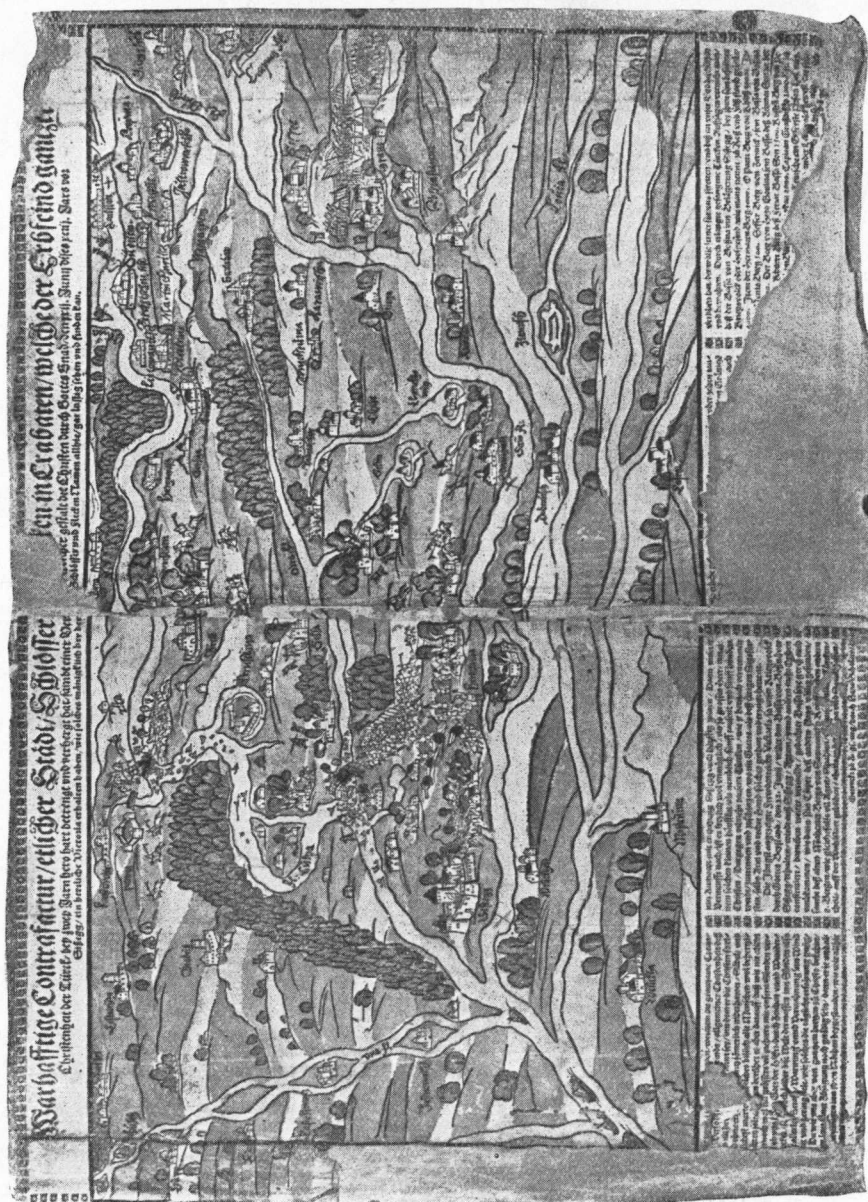
Premda se preko 400 godina boravilo u Susedu i premda je grad bio sjedište moćne i bogate vlastele, slika se njegova sačuvala samo na jednoj staroj geografskoj karti, što prikazuje hrvatske gradove i pobjedu kršćanske vojske nad Turcima u boju kod Siska 22. juna 1593. g.² Na toj karti vidi se Sava od Krškooga do Jasenovca, Kupa od Karlovca do Siska, a među ostalim rijekama ističu se Odra, Lonja i Čazma te Una do Bihaća i do Ripča. Rijeke, gore i šume, sva utvrđena mjesta, a i bitka s Turcima kod Siska i tabor kršćanske vojske kod Zagreba, sve je na njoj narisano, kako se risalo na geografskim kartama XVI. stoljeća.³ Uza sve grješke u orijentaciji i distancama pojedinih mjesta, detalji te karte rađeni su s očitim poznavanjem samih lokaliteta i naročito su slike pojedinih gradova, a gotovo sve su risane u profilu, u glavnom dobre i dosta vjerne. U njima se, dakako, ne smije tražiti tačnost u svim pojedinostima, to su samo malene skice i pružaju tek najznačajnije karakteristike pojedinih gradova. I slika Susedgrada na toj karti također je samo shematična skica, ali se na njoj vidi, da se na južnoj strani grada dizala visoka i četverouglasta kula i da je uz veliku i dosta visoku palaču u gradu bilo i manjih zgrada. Donji zid zatvarao je predgrađe, u kom je također bilo nekoliko kuća, krovovi su bili visoki, prozori pravilno poravnani, na bedemima su bile strijelnice, a kruništa nije bilo na gradu. Ova slika, što do sada nije bila ni zapažena ni upotrijebljena, jedina je, što se sačuvala iz vremena, kad je Susedgrad još bio čitav, te bar u glavnom pokazuje, kako je on tada izgledao i kako se imadu shvatiti njegovi zasuti i nejasni ostaci.

Naučni interes za Susedgrad pobudiše tek njegove puste zidine. Major Mijo Sablj ar, prvi ravnatelj Hrvatskog narodnog muzeja i jedan od prvih istraživača naših starih gradova pokušao je da izmjeri susedske zidine. Sabljarov tlocrt, načinjen negdje 1855. godine, na prvi se pogled čini vrlo vjerojatan i tačan. Sabljar je opazio, da je Sused sastojao od dva dijela: od gornjega grada, gdje on uz istočni zid smješta neku veliku šesterostranu kulu i od donjega predgrada, pred kojim je urisao i veliki nasip. No isporidimo li taj tlocrt s ostacima zidova, što se još danas razabiru, brzo ćemo se uvjeriti, da je Sabljar svoj tlocrt tek od oka sastavio te su mu stoga detalji na planu pogrješni i nedostatni. Pogotovo osjećamo taj nedostatak, kad se sjetimo, da je tada, pred 75 godina od Susedgrada kud i kamo više zidova stajalo, nego li danas; što više, tada se nalazilo u gradu još i presvođenih podruma. Sam Sabljar nacrtao je na jednoj skici svedenim svodom pokriven podrum, na koji se naišlo na gradu 1853. godine. Taj je podrum bio dugačak 7.60 m i 4.75 m širok, a ulazilo se u njega s istočne strane. Pokraj ulaza bio je u debelom zidu

² Warhaftige Contrafactur / etlicher Städt / Schlösser vnd Flecken in Crabaten / welche der Erbfeind gantzer Christenheit der Türck / bey zwey Jarn hero hart betrengt vnd verhergt hat / sambt einer Ver gestalt die Christen durch Gottes Gnad / den XXII. Juny dieses XCIII Jars vor Sißeg / ein herlich Victoria erhalten haben / wie solches mäniglich bey der (Städt /) Schlösser vnd Flecken Namen allhie / gar lustig sehen vnd finden kan. Ispod karte je u četiri stupca njemački opis same bitke, a pod njim se sačuvalo i ime štampara: Gedruckt zu Augspurg / durch Hans Schultes / Brief dok se iz samog natpisa vidi godina štampanja 1593. Original te karte nalazi se u Sveučilišnoj Grafičkoj Zbirci, a fotografija u zbirci Povjerenstva za čuvanje historijskih spomenika u Zagrebu. U Breyerovom Pokusu bibliografije povjesti pobjede kod Siska 22. lipnja 1593. ova se karta ne spominje.

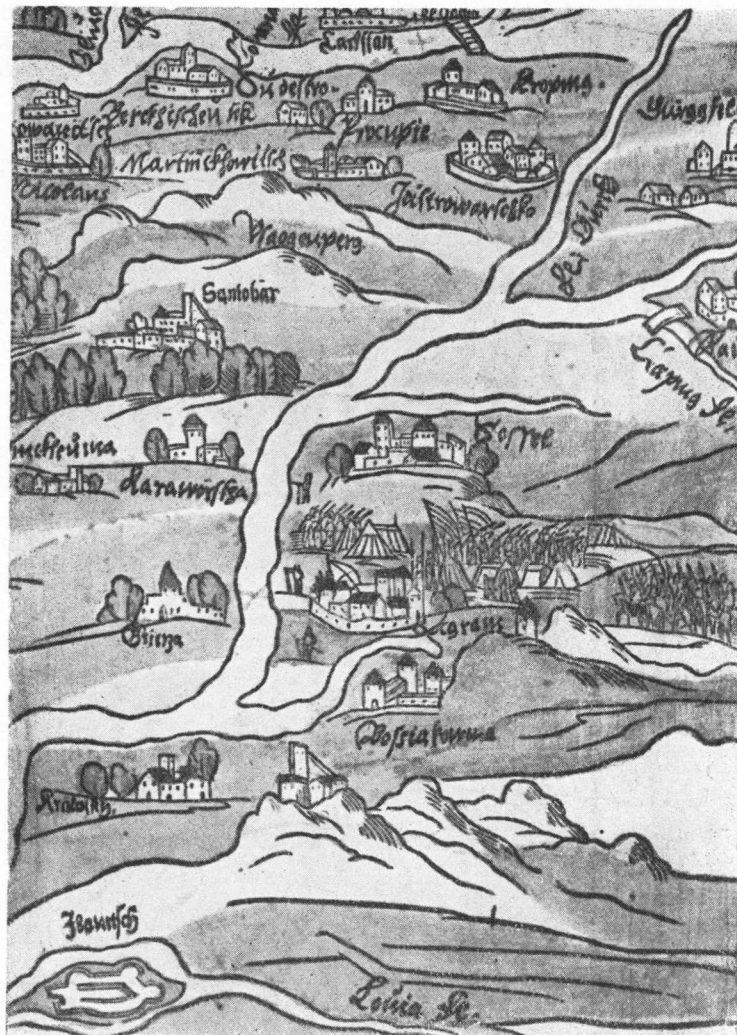
³ Isporedi Groll: Kartenkunde II.

probijen i prozor, širok s nutarnje, a uzak s vanjske strane, posve nalik na onaj otvor, što ga još sada vidimo na gradu u zidu 15. Danas više nema tom podrumu ni traga te ne znamo, ni u kom se dijelu grada nalazio.

Savremeni letak o bitci kod Siska g. 1593. sa slikama hrvatskih gradova

Iz druge polovice XIX. stoljeća imamo i dva opisa susedgradskih ruševina. Prvi je kratki opis Kukuljevićev, štampan u djelu: »Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj«. Tu Kukuljević ističe, da je

Dio priopćene karte bitke kod Siska sa Susedgradom i okolinom.

grad bio građen na dva sprata, da je imao po svoj prilici više tornjeva te iza gradske jame («iza lagumah») dva bedema. Ulaz u gornji grad nije bio posve razvaljen, kao što je danas, već je to bio ovisoki zid s velikom rupom odozdo, kao da su tu nekada bila glavna vrata. Napokon je Kukuljević tačno označio dužinu grada »od južnoga okrugloga tornja do sjevernoga braništa« sa 120 koraka. Osim toga misli Kukuljević, da je čitavo brdo, na kom grad stoji, bilo do svoga podnožja utvrđeno kulama i zidovima. Dakako da to nije vidio, jer tih zidova i kula nije nikada bilo.

Drugi je opis Augusta Šenoe u njegovoj Seljačkoj buni, štampanoj prvi put u »Viencu« 1877. godine. Poznato je, da se Šenoa za svoje romane bavio detaljnim historijskim studijem, upotrebljujući originalna dokumenta

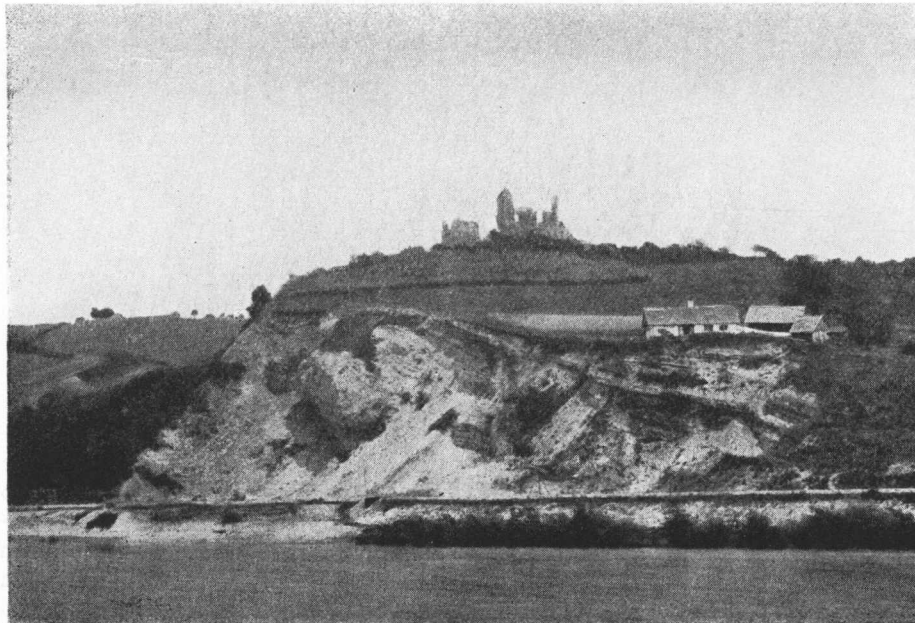

Susedgrad 1593. Povećani isječak iz prijašnje karte

i proučavajući krajeve, u kojima se događala radnja. Stoga je vrijedno spomenuti njegovu vrlo lijepu poetsku rekonstrukciju Suseda i susedskoga kraja XVI. stoljeća, stvorenu na temelju dobrog poznavanja samih ruševina. Senoa kaže, da Sused tvori vrh odugačkog brijega, a jezgra je grada četverouglasta građevina na dva poda. U njoj su bili gospodski stanovi, podrumi i tamnice, a podalje teku oko glavice kamene zidine, na četiri strane. Na svakom kraju da je bio ovelik toranj, a najjači da je bio onaj obli, što se prema jugozapadu tik do Save diže. U taj dio grada smješta Senoa novi podrum i gospodarske zgrade, dok prema selu i cesti, na istočnoj položitoj strani bijaše iskopana duboka jama, utvrđena pleterom i šiljastim stupovima. Osim toga Senoa znade, da je uz vrata, do kojih se preko jame dolazilo mostom, stajala stražarnica, zatim da se dolazilo u dvorište donjega grada, gdje su na zidovima stajali topovi, dok je u gornjem gradu bilo gornje dvorište. U tom dvorištu straga — veli Senoa — bijaše toranj, baš onako, kako to nalazimo u Sabljarovom nacrtu, kojim se Senoa jamačno također služio.

Još valja ogledati prvu fotografiju susedgradskih ruševina. Ta se nalazi u *Standlovim* Fotografskim slikama iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. (Knjiga I. Str. 43. U Zagrebu 1870. godine.) Snimljena je valjda s tadašnjeg drvenog savsko-ga mosta kod Podsuseda. Vidimo na njoj kameno susedgradsko brdo više Save i željezničke pruge i na njemu posred grmlja sam grad. Od grada vidimo južno pročelje. Stoje još visoki čoškovi toga pročelja, a u samom zidu, koji tada još nije bio provaljen, vidimo rupe, što preostaše od dvaju prozora. Od donjega dijela grada vidimo još visoku i ožbukanu zapadnu okruglu kulu s jednom velikom četvero uglatom strijelnicom prema jugu. Na istok od te kule stoji isto tako visoki zid donjega dijela grada. I u tom zidu vidimo otvor jedne velike strijelnice, a zatim dolaze u grmlju još i niži dijelovi tog istoga zida sve do tragova istočne okrugle kule.

Svi su ti opisi susedske gradine nastali u polovici prošloga stoljeća i to su prvi pokušaji naučnog istraživanja naših gradina te je po njima prof. Gjuró S z a b ó u svojoj knjizi »Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji« (u Zagrebu 1920. godine) uz Sabljarov nacrt i uz Standlovu sliku ukratko prikazao i ruševine i prošlost Susedgrada. No ta starija nastojanja nijesu mogla dostatno protumačiti susedgradske ruše-

Susedgrad 1870. (iz Standlovih Fotografijskih slika)

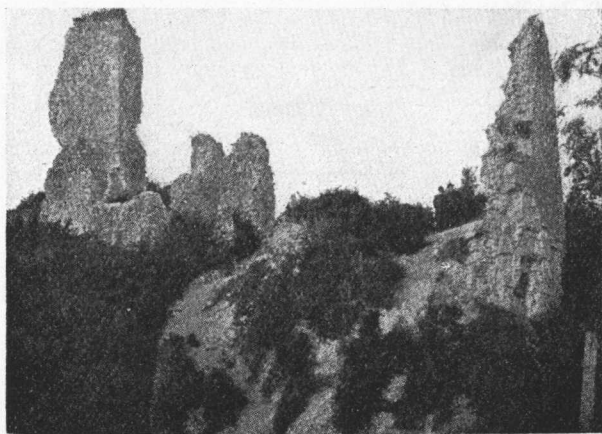
vine i tek ponovnim radom i mjerenjem zasutih i šikarom obraslih temelja i fragmentarnih ostataka zidova moglo se skupiti podataka za naučnu rekonstrukciju te stare gradine i donekle pokazati, kakova je bila osrova toga grada, od koga nevješti posjetilac danas vidi tek nekoliko okrhanih zidina.

II.

Susedgrad stoji na osamljenom brdu, što ga s juga optječe Sava, a sa sjevera ga od ostale gore dijeli duboka dolina, kojom od davnine prolazi cesta iz alpskih zemalja u Posavinu.⁴ Tim svojim položajem bio je on čuvarom obaju puteva i vodenoga Savom i ceste pod gorom, pa su njegovi gospodari uvijek ubirali i brodarinu i maltarinu.⁵ Sam grad

⁴ Iz Brežica moli 1533. 11. augusta Jorg von Reichenburg kralja Ferdinanda, neka Stjepanu Dešhaziju u Sused pošalje baruta i olova »nachdem Sossedt ein pass und ortsscloss ist, dadurch die strass auf Agram gespert werden mag«. Laszowski: Monumenta Habsburgica II. 159.

⁵ Zagrebački biskup Augustin Kažotić 12. maja 1314. nastavlja u Topuskom diobu Babonića te daće, što su se ubirale kod Susedgrada i u kraljevoj luci pod njim, dodjeljuje banu Stjepanu Baboniću »... reliqua vero tributa inter ipsos ita divisimus: ... de Zomzed, portu regis ... in portionem bano...« (Smičiklas: Codex VIII. 359.) — Kralj Karlo dopušta 16. septembra 1316. njemačkim trgovcima iz venecijanskih zemalja slobodno trgovanje, ako plate obične daće i tridesetinu »sub nostro castro, quod edificari fecimus in portu Zaue«. (Kukuljević: Susedgrad, Njeki gradovi i gradine). — Kod diobe Ača dobiva Nikola sa sinovima Ivanom i Lovrom 1361. god. »castrum Zomzed cum tributo in fluvio Szavo« (Ivančan u Vjesniku kr. zem. arkiva VI. 156.). — Hening susedgradski tuži 1449. pred banom Ulrikom zagrebačke građane, da svojom trgovinom prolaze novim putem preko Stubice u Krapinu, te se uklanjaju putu preko Susedgrada,

Susedgrad 1897. Fotografija prof. Josipa Purića («Vienac» teč. XXX., str. 805.)

diže se na vrhu brda, što je odasvud strmo i nepristupno, a tek se na jugu položiti spušta do Save. To je brdo bilo do nedavna pusto, zaraslo samo niskom šikarom, a prema Savi rušio se strmi kameniti obronak. Tek devedesetih godina prošloga stoljeća zasadilo je Hrvatsko planinarsko društvo na tom brdu gaj od omorika i načinilo njim puteve do gradine. Već je Sabljar opazio, da se susedska gradina sastoji od dva dijela, od gornjega grada i prostranoga predgrađa. U gornji grad A ulazilo se s juga, kod a, gdje je danas široki prodor u zidu, a na lijevo od tog ulaza danas se osobito ističu do 12 m visoki zidovi 1 i 2 i upravo po njihovoj visini se vidi, da je to ostatak visoke kule, što je branila grad s južne, najpristupačnije strane. Zid 1 i u svom visokom dijelu lijevo od ulaza u grad kao i u svom desnom, znatno nižem dijelu građen je naročito čvrsto i pomnjivo. Širina mu iznosi 2.75 m, a podignut je od nepravilno oklesanog kamenja i čoškovi su mu pojačani 0.45 m dugačkim i 0.35 m visokim glatko otesanim kvadrirama. I dok tragovi prozora u njemu i danas pokazuju, da se u tom dijelu grada i u visokoj branici kuli stanovalo, visina i širina zida očito kaže, da je to bila glavna obrana

da izbjegnu plaćanju daće, što se pod njim ubire »... civesque et inhabitatores prenominate civitatis zagrabienensis obmissa et postergata magna et publica via de dicta civitate zagrabienensi versus castrum suum Zomzeduar predictum et tributum sub eodem castro exigi solitum ducentem, quandam aliam novam viam versus possessionem Ztulbicza et ab inde ad Krapinam tendentem adinvenientes et sibi ipsis eligentes, tum in dicto loco ipsius sui tributi sub dicto castro Zomzeduar exigi soliti.....« (Tkalčić: Monumenta Zagrabiae II. 204.). — Stjepan Tahy prosvjeduje 26. jula 1591. pred saborom što je Gregorijanec prisvojio prihod od savskog prevoza i maltarinu Susedgrada. »Protestatur dominus Stephanus Tahy pro proventibus vadi in fluvio Zawae ac theloniarum ad castrum Zomzed comitatus dicti Zagrabienensis pertinentium, a domino Gregorjanczy pro se ipso usurpatis....« (Šišić: Acta comitialia IV. 271.). — Sabor opominje 25. februara 1608. vlasnike Susedgrada, da ne uznemiruju građane slavonskih gradova, naročito Zagreba zbog plaćanja prevoza i maltarine »... possessoribus castris Zomzedwar ratione custodum, qui vadis praesunt et quod ultra antiquam consuetudinem transeuntis taxare sint asucti nec non ratione telonii similiter ipsorum ne cives civitatis Zagrabienensis contra manifesta iura et privilegia ac libertates ipsorum nec non deliberationes eorundem dominorum regnicolarum superinde saepius factus molestare amplique praesumant, scribendae cerio«. (Ibid. IV. 502.).

Susedgrad

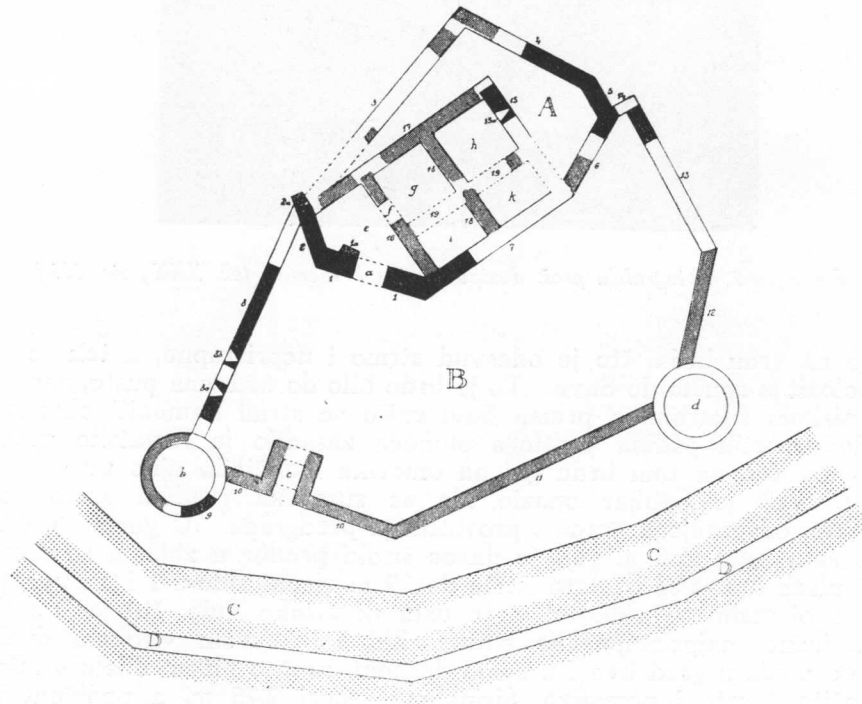
Plan snimio prof. Václav Kleneberg

1:200

dat. 31. 5. 7. 1922, 22. 7. 1922, 12. 11. 1922, 16. 3. 24. 1924

— potpuno obnov. zidovi — zidovi koji su bili podignuti u 13. stoljeću
— ostaci zidova i njihovi temelji — nepotpuno obnov. zidovi
— zidovi koji su bili podignuti u 13. stoljeću

srednjevjekovnog Susedgrada. Zid 2 je danas, da se ne sruši, podzidan novim zidom. Početkom ovoga stoljeća zidovi susedski bili su već veoma trošni i sasvim su se bili osuli, jer se kamen stao kršiti. Stoga su ih 1913. godine učvrstili cementom i gdje je bilo nužno podzidali, pa je i s nutarnje strane zida 1 kraj ulaza načinjena potpora 1a poput kakove visoke klupe. Od zida 3 preostali su tek temelji sakriveni u šikari, a i ti su se, osobito u početku kod sastava sa zidom 2 posve odrorili niz brdo. Sjevernom zidu 4 srušila se zapadna polovica, dok se istočna polovica prisastavlja na zid 5, a ta su dva zida još dosta visoka do 4 i po metra te se dobro vide među grmljem i ruševinama. Zidovi 6 i 7 zatvarali su grad s jugoistočne strane, a preostali su od njih samo čoškovi, na kojima su se spajali sa susjednim zidovima 5 odnosno 1, dok se ostalo srušilo niza strminu. Svi ovi zidovi zatvarali su gornji grad A u obliku nepravilna sedmerokuta. To je nesumnjivo najstariji dio grada, što je podignut već u 13. stoljeću. Danas se od tih gradskih bedema dižu visoko još zidovi 1, 2, 4 i 5, dok od ostalog zida stoje tek neki dijelovi, ili se poznadu samo tražovi.

Susedgrad s juga, gornji dio grada. (Foto dr. B. Gušić, Zagreb)

Na Susedgradu gradilo se od 1545. do 1550. godine novcem, što ga je davao kralj Ferdinand I.⁶ i sva je prilika, da se tada, za turskih provala i za borba s kraljem Ivanom Zapoljskim modernizirala stara srednjovjekovna utvrda te se gornjem dijelu grada prigradilo predgrađe B. Pod tim donjim dijelom grada iskopana je i široka i duboka jama C, a pred njom je podignut nasip od zemlje D; da se što više otešča pristup do zidova. Donji dio grada opasuju dugački bedemi, što vode do dviju okruglih kula na čoškovima. Oni su kud i kamo slabiji od bedema gornjega grada i gradom i debljinom. Od zidova donjega grada najviše je preostalo od zida 8, što je spajao najzapadniji čošak gornjega grada sa zapadnom kulom b. Zanimljivo je, da se u tom zidu još danas vide dvije gotovo sasvim zatrpane, oblo presvođene velike strijelnice za topove (8a i 8b). Visoke su te strijelnice s vanjske strane zida 0.72 m, široke 1.90 m, a suzuju se prema nutarnjoj strani zida. Od zapadne kule b preostao je komad zida 9 visok 8 m, dok je sve ostalo zasuto ruševinama. Od kule b vodio je zid 10, od koga preostaše u šikari sakriveni 1 do 2 m visoki ostaci. Uz taj zid stajaše četverouglasta kula c, a u njoj nesumnjivo bijaše glavni ulaz u grad, no danas se mogu od nje razabrati samo tragovi u guštari. Isto je tako slabo sačuvan i zid 11, što vodi do istočne kule d. Od te, također okrugle kule pozna se samo mjesto, gdje je stajala, jer

⁶ Iskaz isprava, koje se odnose na Hrvatsku, upisanih u protokolima pod oznakom »Hungarische Registratur« ili kako ih obično zovu »Ungar. Gedenkbücher« g. 1534.—1600. — 1545. 13. V. — Worms. »L. Zägkl bewilligung per Pawgellt auf Sosset und Stolwitza aus den Auschnitten daselbst«, Fol. 211. b. — 1550. 9. II. Kralj dozvoljava Luki Zekelu 600 for. »Pawgellt auf Sosset«, Fol. 13. b. Laszowski; Bilješke iz c. i k. državnog financ. arkiva u Beču. »Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zemalj. arkiva« IX. str. 183. i 185.

Susedgrad. Zapadne zidine donjeg dijela grada. (Foto dr. B. Gušić, Zagreb).

su joj temelji zemljom prekriveni i travom obrasli. Od nje vode prema sjeveru tragovi zida 2, na koji se nastavlja zid 13. Od njega je tik do istočnoga čoška gornjega grada preostao komad zida visok 9 m, a bio je spojem s gornjim gradom zidom 14, što se sav srušio i tek se na samom čošku gornjega grada poznaju tragovi, gdje je bio prigraden na zid 5. U zidu 14, na dobro zaklonjenom mjestu, možda je bio i kakav izlaz iz grada na sjevernu stranu prema cesti, što je duboko pod gradom išla dolinom.

Nutarnjost gornjega grada A sva je zasuta ruševinama i zarasla šikarom. Nesumnjivo su tu nekada stajale glavne zgrade za obranu i za stanovanje. No od njih preostaše samo neznatni tragovi i očito se vidi samo zid 15 visok 4.40 m, a i od tog zida preostala je samo sredina, građena od sitnoga kamena, dok je od vanjske kvadrovane oplata preostao tek gdjekoji kamen. Napokon je u tom zidu sačuvana i jedna strijelnica ili bolje rečeno otvor 15a, iznutra visok i širok 1 m, dok se prema vanjskoj strani zida suzuje, te je izvana širok tek 0:25 m, a visok 0:70 m. Prouče li se tačno svi ostali tragovi zidova u nutrinji grada A izlazi, da

je zid 15 ostatak velike četverostrane zgrade, što je stajala usred gornjega grada, prislonjena uza zid 7, a sačuvalo se od nje tek tu i tamo nešto šikarom zaraslih zidova. U tu zgradu ulazilo se kod f, kuda put i danas vodi, a bile su u njoj četiri četverostrane prostorije g, h, i, k. Od njih su danas ostale tek poluzatrpane jame, dok se na zemljom prekrivene ostatke zidova 18 i 19, što dijele te prostorije, put tek nešto malo uspinje. Sve to bit će da su ostaci nekadašnje palače, najveće i najprostranije zgrade u gradu, prepoznao ih je već i Šenoa, a to kazuju i tragovi prozora, što se i danas vide na zidu 7, a vide se i na Standlovoj fotografiji, dok se sama palača naročito ističe na staroj slici Susedgrada iz 1593. godine. Između zida ove unutarnje zgrade i vanjskih zidova 1 i 2 ostaje prostor e, kuda se ulazilo u grad i gdje je, na zapadnom kraju stajala branič kula, od koje preostadoše samo vanjski visoki zidovi (1 i 2), no taj je prostor posvema zatrpan ruševinama i na njemu se danas više ništa od zidova ne može vidjeti. Uopće bi se nutarnost gornjega, najstarijega dijela Susedgrada, tačno i definitivno dala razjasniti samo, ako se otkriju zasuti zidovi i donje prostorije, što su sada posvema zatrpane ruševinama i zemljom te zarasle grmljem. Onda bi se naišlo i na ulaz u grad i u palaču i na unutrašnje zidove glavne kule i na zidove omanjih zgrada, što se vide na slici iz g. 1593. ne spominjući, da bi se kopanjem u detalje upoznala konstrukcija grada, dok današnje nejasne ruševine mogu da dadu samo općeniti pregled najglavnijih i bar donekle sačuvanih zidova.

Postrani donji dio grada B sada je također sav zarastao grmljem. I tu su nekada morale stajati razne zgrade, no od njih se ne mogu razabrati nikakovi tragovi i tek gdje gdje u šikari vidimo, da leže veliki komadi ziđa, što su se srušili s nekoč visokih gradskih bedema.

I današnji ostaci Susedgrada pokazuju, da je to bio prostran i dobro utvrđen grad. Do njega se moglo samo s juga, jer je s drugih strana brdo bilo prestrmo. No i s južne je strane pristup do grada bio veoma težak. Prešavši preko ovisokog zemljanog nasipa vodio je most preko gradske jame do pred zidove grada. S dvije okrugle kule na istočnom i na zapadnom čošku kao i sa zidova moglo se lako suzbiti neprijatelja, kad bi se odviše približio gradu. Sam ulaz bio je pod četverostranim tornjem. Prošavši ulazni toranj došlo bi se u prostrano dvorište predgrada. To predgrađe je nastalo u doba, kad se iz topova već na daleko gađalo, polovinom XVI. stoljeća sigurno u vrijeme gradnja 1545. do 1550. Vidi se to i po mnogim strijelnicama za topove, što su se nalazile po zidovima i po kulama predgrada. Nad pregrađem dizali su se visoki zidovi staroga gornjega grada, podignuti negdje u XIII. stoljeću. Tu je s juga branio grad najčvršći i najširi zid i visoka četverostrana glavna kula, sagrađena u doba, kad još nije bilo baterijskih tornjeva, ali ni borbe na daleko. Usred toga staroga grada bila je na bedemu podignuta velika palača, a na njoj su se redali prozori, izvana uži, a širi iznutra, visoko u najgornjem spratu, da nijesu na dohvat neprijatelju, kad hoće da se uspinje na gradske zidine.

Ovakovu sliku Susedgrada daju njegove ruševine i tlocrt ostataka njegovih zidina, a razjašnjuje je i stara sličica iz 1593. godine, kad je to još uvijek bila čvrsta i na obranu spremna utvrda i središte golemoga gospodskoga posjeda.

Résumé. Au nord de Zagreb sur les coteaux de la Medvednitsa («Zagrebačka gora» = montagne de Zagreb) se trouve toute une série de vieux châteaux. L'étude de ces châteaux commence à l'époque romantique c. à. d. quand au temps du réveil «illyrien» Zagreb devient un centre national. L'auteur de l'article ci-dessus se propose de nous présenter, dans une série d'articles, tous ces châteaux et il commence par cet article sur les ruines de Susedgrad, un bourg du XIIIe siècle qui s'élève sur la partie la plus occidentale de la montagne Medvednitsa. Son histoire a été écrite par plusieurs historiens croates, le dernier a été M. Šišić (en 1923) dans son travail sur l'émeute paysanne de 1593. Susedgrad avait été étudié déjà vers le milieu du XIXe siècle par l'historien Kukuljević. En même temps Michel Sabljar, directeur du musée national de Zagreb, avait fait le premier plan des ruines de Susedgrad. Pour expliquer le château et pour en donner une reconstruction scientifique, l'auteur en a fait de nouveau le plan et l'a comparé avec la vieille gravure du château de 1593., qu'on a trouvée dans une description contemporaine de la bataille de Sisak. Il conclut que le château se composait de deux parties. Dans la partie plus ancienne, qui est la partie supérieure, datant du XIIIe siècle, à côté de l'entrée se trouvait la haute tour principale, et derrière elle était adossé à la muraille le palais seigneurial, tandis que de trouver les traces des autres bâtiments il n'y a pas moyen. Vers le commencement du XVIe siècle (à peu près) le bourg de Susedgrad a été modernisé d'après les exigences de la fortification d'alors, et c'est à cette date qu'on a bâti sous le bourg la spacieuse partie inférieure du bourg avec ces deux tours bastionnées aux coins. Ainsi subsistait le château jusqu'au XVIIIe siècle quand les serfs en émeute le brûlèrent et le pillèrent. Depuis lors il est en ruines et les descendants des maîtres de Susedgrad s'établirent dans les palais bâtis sur leurs terres qui faisaient partie du domaine du vieux bourg.